MUSTAQILLIK DAVRI ADABIY JARAYONIDA "YANGICHA QAHRAMON" IZLANISHLARI: AN'ANA VA NOVATORLIK

Jovliyeva Marjona Tojimurodovna
Termiz davlat pedagogika instituti
magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada mustaqillik davri o'zbek adabiy jarayonida "yangicha qahramon" obrazining shakllanishi, uning an'ana va novatorlik bilan bog'liq estetik mohiyati tahlil qilinadi. Tadqiqotda inson konsepsiyasining tarixan yangilanib boruvchi kategoriya ekani, mustaqillik yillarida esa qahramon talqinida ichki ruhiy kechinmalar, o'zlikni anglash, shaxs erkinligi va ma'naviy mas'uliyat markazga chiqqani ko'rsatiladi. Shuningdek, zamonaviy nasrda obraz-ramz, psixologizm va "men" hikoyasi kabi ifoda shakllari yangicha qahramon yaratishda muhim omil bo'lgani yoritiladi.

Kalit so'zlar: mustaqillik davri, adabiy jarayon, yangicha qahramon, inson konsepsiyasi, an'ana, novatorlik, obraz-ramz, psixologizm, badiiy tafakkur.

Аннотация. В статье анализируются поиски «нового героя» в узбекском литературном процессе периода независимости, его эстетическая связь с традицией и новаторством. Показано, что концепция человека в литературе исторически изменчива, а в произведениях независимого периода на первый план выходят внутренний мир личности, самопознание, свобода выбора и нравственная ответственность. Особое внимание уделяется роли символического образа, психологизма и повествования от первого лица в формировании нового типа героя.

Ключевые слова: период независимости, литературный процесс, новый герой, концепция человека, традиция, новаторство, образ-символ, психологизм, художественное мышление.

Abstract. This article examines the search for a "new hero" in the Uzbek literary process of the independence period and its aesthetic relation to tradition and innovation. It shows that the literary concept of the human being is historically changeable, while in independence-era works the inner world of the individual, self-awareness, freedom of choice, and moral responsibility move to the center. The study also highlights the importance of image-symbols, psychologism, and first-person narration in shaping the new heroic model.

Keywords: independence period, literary process, new hero, concept of the human, tradition, innovation, image-symbol, psychologism, artistic thought.

Mustaqillik davri o'zbek adabiyoti uchun yangi estetik imkoniyatlar ochgan tarixiy bosqich bo'ldi. Bu davrda adabiyotning markazida jamiyat uchun "namuna" bo'lgan tayyor ijobiy tip emas, balki o'zini izlayotgan, ichki ziddiyatlari bilan yashayotgan, hayot va voqelikni shaxsiy nuqtayi nazaridan idrok etayotgan inson turdi. Roman va nasrga doir zamonaviy tadqiqotlarda inson konsepsiyasi muhim nazariy muammo sifatida talqin qilinib, u har bir davrning ijtimoiy-ma'naviy sharoitiga mos ravishda yangilanib borishi qayd etiladi [1:29-40]. Shu ma'noda, mustaqillik davrida "yangicha qahramon" izlanishlari adabiyotning ichki rivojidan tug'ilgan tabiiy ehtiyojdir. Mazkur yangi qahramon avvalgi davr adabiyotidagi biryoqlama, mafkuraviy qolipga solingan obrazlardan farq qiladi. Mustaqillik yillarida adabiyot insonni voqealarning passiv kuzatuvchisi sifatida emas, balki tanlov qiladigan, o'z ichki dunyosi uchun javob beradigan shaxs sifatida

tasvirlashga intildi. Shu jihatdan, adabiy jarayonning o'zi ham yangi tamoyillar, yangi ifoda vositalari va yangi badiiy tafakkur shakllarini talab qildi [2:42-43].

"Yangicha qahramon" tushunchasi an'anani inkor etish emas, balki uni yangi mazmun bilan boyitishdir. O'zbek adabiy an'anasida inson doim ma'naviy yuksalishga intilgan, hayotning sinovlariga munosabat bildirgan, ezgulik va vijdon masalasida tanlov qilgan mavjudot sifatida ko'rsatilgan. Mustaqillik davri adabiyoti shu ma'naviy poydevorni saqlagan holda, qahramonning ichki dunyosini yanada chuqurroq ochishga kirishdi. Boshqacha aytganda, an'ana bu yerda tayanch vazifasini bajardi, novatorlik esa shu tayanch ustida yangi badiiy shakl va talqinlarni yuzaga chiqardi [1:36-40; 1:42-47].

Sa'dullo Quronovning "Romanda inson" monografiyasida mustaqillik davri romanlari "insonga bo'lgan munosabatning o'zgarishi" bilan ajralib turishi ta'kidlanadi; unda inson va jamiyat munosabatlari yangicha talqin qilinishi, hayot mohiyati va ruhiyatining ilgari ko'zga tashlanmagan qatlamlari ochilgani ko'rsatiladi [1:42-47]. Bu xulosa "yangicha qahramon"ning ham asosiy belgilarini belgilaydi: u tayyor javoblarga ega emas, u izlaydi; u maqsadga yetgan emas, o'zini anglash yo'lida.

Novatorlik, avvalo, tasvir usulida ko'rindi. Mustaqillik davri nasrida voqea markaziga tashqi konflikt emas, ko'proq ichki konflikt, ruhiy to'qnashuv, xotira va tafakkur oqimi olib chiqildi. Adabiy qo'llanmalarda bu davr nasri uchun "o'zining individual nuqtayi nazarini badiiy obrazlar vositasida ifodalash imkoniyati" kengaygani qayd etiladi [2:46-50]. Shuning uchun "yangicha qahramon" ko'pincha sodda syujetlar ichida emas, balki murakkab ichki monolog, ramziy detal va ruhiy iztirob orqali ochiladi.

Mustaqillik davri o‘zbek adabiyotida inson ruhiyati, jamiyatdagi ma’naviy inqiroz va shaxsning ichki kechinmalarini tasvirlash masalasi muhim o‘rin egallaydi. Bu jihatdan yozuvchi Olim Toshboyev ijodi ham e’tiborga loyiqdir. Adibning asarlarida qahramon faqat voqealar ishtirokchisi sifatida emas, balki murakkab ruhiy olam egasi, hayot mazmunini izlovchi inson sifatida tasvirlanadi. Uning ijodida publitsistik ruh bilan badiiy tafakkurning uyg‘unlashuvi kuzatiladi. Adibning “Kishan” romanida inson taraqqiyotiga to‘sqinlik qiluvchi “tafakkur kishanlari” masalasi badiiy talqin qilinadi. Asarda qahramon tashqi kurashdan ko‘ra ko‘proq ichki ziddiyatlar orqali ochiladi. Qahramonning o‘z-o‘zi bilan kurashi, ma’naviy tanlovi va ijtimoiy qarashlari orqali mustaqillik davri adabiyotiga xos bo‘lgan yangicha qahramon modeli namoyon bo‘ladi. Roman tavsifida jamiyat rivojiga eng katta to‘siq ko‘pincha tafakkurdagi kishanlar ekani ta’kidlanadi. Shuningdek, “Ultontoz” asarida tarixiy xotira, insoniy qadriyatlar va ma’naviy tanazzul masalalari yoritiladi. Asarda qahramonning ichki dunyosi va jamiyatdagi o‘rni o‘rtasidagi ziddiyatlar markaziy o‘rin egallaydi. Bu esa mustaqillik davri adabiyotidagi novatorlikning muhim belgilaridan biri bo‘lgan psixologik tahlilning kuchayganini ko‘rsatadi. Demak, Olim Toshboyev ijodidagi qahramonlar ham an’anaviy qahramonlardan ichki olamining murakkabligi, shaxsiy tanlovlari va o‘zligini anglashga intilishi bilan farqlanadi. Bu jihatlar “yangicha qahramon” konsepsiyasining mustaqillik davri adabiy jarayonidagi muhim ko‘rinishlaridan biri sifatida baholanishi mumkin.

Mustaqillik davri adabiyotida qahramonni yangicha anglashning yana bir omili obraz-ramzning faol qo‘llanishidir. Zamonaviy adabiyotshunoslikda obraz terminining semantik doirasi kengayib, obraz-ramz degan murakkab tip yuzaga kelgani ta’kidlanadi; u kitobxonni birgina mazmun bilan cheklamaydi, balki ko‘p

qatlamli ma'no maydoniga olib kiradi [3:195-208; 3:202-203]. Bunday badiiy vosita yangicha qahramonning ichki olamini bevosita emas, balki timsollar orqali ochishga xizmat qiladi.

Dilfuza Xatamovaning qayd etishicha, zamonaviy asarlarda obraz-ramzlar milliy o'ziga xoslik va tafakkur tarixini ochishga xizmat qiladi; ular madaniy kod, milliy an'ana va diniy tafakkur birlashuvida shakllangan falsafiy qamrovga ega bo'ladi [3:202-203]. Bu fikrni "yangicha qahramon" muammosiga tatbiq etsak, shunday xulosa kelib chiqadi: mustaqillik davri qahramoni ko'pincha tayyor portret bilan emas, ramziy detal, ishora, jimlik, ichki iztirob va ma'naviy signal orqali yaratiladi.

Tahlil shuni ko'rsatadiki, mustaqillik davri adabiy jarayonida "yangicha qahramon" izlanishlari uch asosiy yo'nalishda namoyon bo'ladi. Birinchidan, qahramon avvalgidek faqat ijtimoiy vazifaning tashuvchisi emas, balki ichki dunyosi murakkab shaxsga aylandi. Ikkinchidan, tasvir markaziga "men" nutqi, ichki monolog, ruhiy taftish va simbolik ifoda chiqdi. Uchinchidan, adabiyot insonni butun borlig'i bilan ko'rsatishga intilib, uni axloqiy tanlov, ma'naviy javobgarlik va o'zlikni anglash jarayonida tasvirlay boshladi [1:52-54; 2:43; 3:202-203].

Bu natijalar adabiyotshunoslik nuqtayi nazaridan juda muhimdir. Chunki yangi qahramon modeli orqali mustaqillik davri adabiyotining ichki qonuniyati, estetik yo'nalishi va badiiy yangilanish mexanizmi ayon bo'ladi. Qahramonning yangicha talqini, aslida, adabiyotning insonni yangicha ko'rish qobiliyatining o'sishini bildiradi. Inson haqidagi tasavvur o'zgarsa, qahramon ham o'zgaradi; qahramon o'zgarsa, badiiy uslub va janriy izlanishlar ham yangilanadi [1:36-40; 1:42-47].

Xulosa qilib aytganda, mustaqillik davri adabiy jarayonida "yangicha qahramon" izlanishlari o'zbek nasrining estetik taraqqiyotida muhim bosqich

bo'ldi. Bu jarayonda an'ana uzilmagan, balki yangi ma'naviy mazmun bilan davom ettirilgan; novatorlik esa qahramonning ruhiy olamini ochishda, obraz-ramziy tizimni kuchaytirishda va "men" nutqi asosida psixologik chuqurlik yaratishda namoyon bo'lgan. Demak, mustaqillik davri qahramoni — bu o'zligini izlayotgan, hayot bilan ichki muloqotda yashayotgan, vijdon va erkinlik orasida tanlov qilayotgan zamondosh inson obrazidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Quronov S. Romanda inson. — Andijon: Ilmiy bitiklar, 2024. — 176 b.
2. Sapayeva F. Hozirgi adabiy jarayon (o'quv qo'llanma). - Nukus, 2019. — 160 b.
3. Xatamova D.A. Zamonaviy adabiyotshunoslikda obraz terminnining semantik transformatsiyasi. // O'zbekistonda xorijiy tillar. — 2024. 10-jild, № 5. B. 195–208.
4. Umurov H. Adabiyot nazariyasi. – Toshkent: Sharq, 2002. – 264 b.
5. Eshmamatovna, E. S. A GLANCE TO THE CREATIVE WORKS OF THE POET TESHA SAYDALIYEV. *Zbiór artykułów naukowych recenzowanych.*, 87.
6. Mukhtarova, M. S., Namozova, S. B., & Mardonova, L. U. (2023). A Lyrical View of History. *Journal of Law and Sustainable Development*, *11*(12), e2676.
7. GABRIEL GARCIANING "ATIRGULNING TIKONI" ASARI. (2025). *Ustozlar Uchun*, *85*(7), 223-225. https://journalss.org/index.php/ust/article/view/10194
8. Saidmuradova, S., & Madina, T. L. (2024). ALISHER NAVOIY SHE'RIYATI POETIKASI. *PEDAGOGS*, *57*(1), 147-152.

9. O'RTA OSIYODA NOTIQLIK SAN'ATI. (2025). *Ustozlar Uchun*, *85*(7), 39-41. https://journalss.org/index.php/ust/article/view/10091
10. Xurramovna, Q. G., & To'raqulovna, D. M. (2025, December). "FARHOD VA SHIRIN" DOSTONIDAGI ONOMOSTIK BIRLIKLARNING BADIIY-POETIK AHAMIYATI. In *INTERNATIONAL CONFERENCE ON SUPPORT OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION*. (Vol. 1, No. 5, pp. 58-61).
11. Dilshoda, A. (2025). MUHAMMAD YUSUF IJODINING ADABIYOTIMIZDA TUTGAN O 'RNI. Global Science Review, 1(1), 388-392.
12. Sarvinoz, J. (2025). " ALKIMYOGAR" ASARIDAGI RAMZIY OBRAZLAR TAHLILI. *Global Science Review*, *3*(4), 342-344.
13. Zebiniso, T. (2022). SIFAT SOZ TURKUMINING USLUBIY XUSUSIYATLARI. *Scientific Impulse*, *1*(4), 34-37.
14. Mardonova Lobar Umaraliyevna. (2024). TARIXIY MANBALARDA AMIR TEMUR OBRAZINING BADIIY TALQINLARI. IMRAS, 7(6), 56–60.
15. Zafariddin, Temirov, and Xujanova Nasiba. "The Triumph of Light Over Darkness." *American Journal of Research in Humanities and Social Sciences*, vol. 33, 20 Feb. 2025, pp. 34-37.
16. Komilovna M. S. Hydronims Formed by the Method of Syntactic and Transonimization //World Bulletin of Social Sciences. – T. 37. – C. 16-18.